

Το μάθημα των Θρησκευτικών σε νέες περιπέτειες από το 2019 και μετά

Πολιτισμός / Παιδεία-Εκπαίδευση

Απόστολος Τσακούμης, συνταξιούχος εκπαιδευτικός, πρ. Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων Δυτικής Ελλάδας

Το 2019 αποτελεί ένα βασικό ορόσημο για την πορεία της θρησκευτικής αγωγής στο ελληνικό Δημόσιο σχολείο. Το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ) ακύρωσε τα Προγράμματα Σπουδών (Π.Σ.) Γαβρόγλου του Μαθήματος των Θρησκευτικών (ΜτΘ στο εξής), όπως είχε ακυρώσει νωρίτερα (2018) τα αντίστοιχα Π.Σ. Φίλη και έδωσε τις δικές του κατευθύνσεις σχετικά με το περιεχόμενο των βιβλίων των Θρησκευτικών.

Πριν φτάσουμε στο 2019, πρέπει να δούμε τις βασικές ταυτότητες (χαρακτήρες ή φυσιογνωμίες) του ΜτΘ στη χώρα μας κατά τα τελευταία 50 χρόνια. Να δούμε τις συνθήκες που επικράτησαν στην Ελληνική κοινωνία και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (Π.Ι.), μετέπειτα Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (Ι.Ε.Π.), του Υπουργείου Παιδείας κατά την κρίσιμη δεκαετία, από το 2010 μέχρι το 2019.

Επιβάλλεται να μελετήσουμε και να αξιολογήσουμε τις προτάσεις του

Β) Το λάθος της Πολιτείας το 1985.

Με το άρθρο 85, παρ 4 του Ν. 1566/85 η Πολιτεία επέτρεψε στα παιδιά αλλόδοξων και αλλόθρησκων οικογενειών να έχουν τη δυνατότητα «αποκλειστικής» διδασκαλίας του δικού τους δόγματος ή θρησκείας από πρόσωπα προτεινόμενα από την οικεία θρησκευτική κοινότητα. Αυτό έφερε «τυπικά» τα παιδιά των Ορθοδόξων Ελληνικών οικογενειών -που πρέσβευαν την επικρατούσα θρησκεία - σε δεύτερη μοίρα, στερώντας από αυτά να διδάσκονται αποκλειστικά τη δική τους πίστη. Αυτή η άνιση μεταχείριση ήταν μεγάλο λάθος της Πολιτείας, δημιούργησε αναμενόμενες αντιδράσεις και υπήρξε βασική αιτία προσφυγής στα δικαστήρια.

Γ) Τα διαχρονικά λάθη ορισμένων Ιεραρχών και της Πανελληνίας Ένωσης Θεολόγων (Π.Ε.Θ.)

Η διοίκηση της Εκκλησίας, με βάση το νόμο (Ν. 590/77, άρθρο 9), στα πλαίσια των καλών σχέσεων με την Πολιτεία έχει το δικαίωμα να «παρακολουθεί το δογματικό περιεχόμενο των δια τα σχολεία της στοιχειώδους και Μέσης Εκπαιδύσεως προοριζομένων διδακτικών βιβλίων του ΜτΘ». Συχνά όμως ορισμένοι Ιεράρχες και μέλη του Δ.Σ. της Πανελληνίας Ένωσης Θεολόγων (Π.Ε.Θ.) θέλουν τη θρησκευτική αγωγή στα σχολεία ως υποκατάστατο της Κατήχησης -που είναι έργο της Εκκλησίας- ή ως φυσικό συμπλήρωμά της. Λησμονούν οι ανωτέρω ότι «το σχολείο είναι κρατική δραστηριότητα και όχι

εκκλησιαστική» (Ε. Βενιζέλος, 2016).

Στο παρελθόν υπήρξαν συχνές δηλώσεις πολλών Ιεραρχών στα Μ.Μ.Ε και της διοίκησης της ΠΕΘ ότι το ΜτΘ είναι και πρέπει να είναι «Ομολογιακό», δηλαδή αποκλειστικά ορθόδοξο, μονοφωνικό. Τέτοιες δηλώσεις λειτούργησαν και λειτουργούν ως «μπούμεραγκ» εναντίον των υποστηρικτών αυτής της φυσιογνωμίας του μαθήματος, διότι αδυνατίζουν τη διατήρηση του ΜτΘ ως υποχρεωτικού μαθήματος.

Δ) Οι τρεις κυρίαρχοι χαρακτήρες -ταυτότητες του ΜτΘ στην Ελλάδα από το 1967-2019

Τρεις ήταν οι κυρίαρχοι «χαρακτήρες» ή ταυτότητες του ΜτΘ που επικράτησαν τα τελευταία πενήντα χρόνια στη χώρα μας. Με τη σειρά εμφάνισής τους αυτοί ήταν: α) Ο ομολογιακός (μονοφωνικός, ορθόδοξος) -κατηχητικός, β) Ο γνωσιολογικός-ιστορικός-πολιτιστικός και γ) Ο διαπολιτισμικός-πλουραλιστικός-θρησκευολογικός.

Οι Κυβερνήσεις της δικτατορίας στήριξαν περισσότερο τον πρώτο χαρακτήρα του ΜτΘ, δηλαδή τον Ομολογιακό-Κατηχητικό. Οι κυβερνήσεις της Ν.Δ. και του ΠΑΣΟΚ στήριξαν περισσότερο το δεύτερο χαρακτήρα του ΜτΘ, δηλαδή το γνωσιολογικό-ιστορικό-πολιτιστικό. Οι Κυβερνήσεις του Σύριζα στήριξαν περισσότερο τον τρίτο χαρακτήρα του ΜτΘ, δηλαδή το θρησκευολογικό.

Η ύπαρξη των παραπάνω τριών χαρακτήρων ή ταυτοτήτων του ΜτΘ, με το ανάλογο περιεχόμενό τους, είναι εμφανής και στη συνείδηση του λαού μας, όπως δείχνει και σχετική δημοσκόπηση του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, την οποία δημοσίευσε η Καθημερινή της Κυριακής στις 9-10-2016. Σύμφωνα με τα πορίσματα της παραπάνω έρευνας, το μεγαλύτερο ποσοστό του λαού μας (34,5 %) συγκλίνει στο δεύτερο χαρακτήρα του ΜτΘ, τον γνωσιολογικό-ιστορικό-πολιτιστικό. Σύμφωνα με αυτό το χαρακτήρα «η χριστιανική πίστη δεν προϋποτίθεται ως νομιμοποιητική βάση για τη διδασκαλία του ΜτΘ» (Όλγα Γριζοπούλου και Πηγή Καζλάρη). Σύμφωνα με αυτό το χαρακτήρα του ΜτΘ εκπονήθηκαν τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) 2003-2006, που στηρίχτηκαν και στα προηγούμενα. Αυτά τα Α.Π.Σ. είχαν τη μεγαλύτερη μακροημέρευση, χωρίς μεγάλους κραδασμούς από αντιπάλους, χωρίς πολλές απαλλαγές μαθητών από το μάθημα, χωρίς ποτέ να κριθούν αντισυνταγματικά. Είχαν τη στήριξη των Θεολόγων, της Εκκλησίας, της πλειονότητας του πολιτικού κόσμου. Του Πασόκ, της Νέας Δημοκρατίας (Ε. Στυλιανίδης, 2008) και άλλων μικρότερων κομμάτων της Βουλής. Στα βιβλία αυτά, όμως, η «θρησκευολογική ύλη» ήταν υποβαθμισμένη, διδασκόταν μόνο σε ένα τετράμηνο της Β΄ Λυκείου.

Το κενό αυτό, εκτιμώ ότι ήρθε να καλύψει πλήρως το 2016 η συμβιβαστική πρόταση του Μητροπολίτου Ναυπάκτου κ. κ. Ιεροθέου, όταν είχε διαφανεί η μεγάλη δυσαρμονία της κυβερνητικής πολιτικής με την κοινωνία. Η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, με την ήττα της στην εκλογή της Σύριζα και την ανάληψη της εξουσίας από τον Αλέξη Τσίπρα, έπρεπε να αναθεωρήσει την πολιτική της. Η κυβέρνηση Τσίπρα, με την ήττα της στην εκλογή της Νέας Δημοκρατίας, έπρεπε να αναθεωρήσει την πολιτική της. Η κυβέρνηση Τσίπρα, με την ήττα της στην εκλογή της Νέας Δημοκρατίας, έπρεπε να αναθεωρήσει την πολιτική της.

Ε) Τα νέα δεδομένα στην Ελληνική κοινωνία από το 2010 μέχρι το 2019.

Κατά την περίοδο 2010-2019 νέα δεδομένα και αλλαγές εμφανίζονται πιο έντονα στην Ελληνική κοινωνία, που επηρεάζουν και το ΜτΘ. Αυτά είναι: η κοινή πορεία μας με άλλα Ευρωπαϊκά κράτη στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η παγκοσμιοποίηση, η πολυπολιτισμικότητα με τις νόμιμες ή παράνομες μεταναστεύσεις στη χώρα μας ανθρώπων αλλόθρησκων ή αλλόδοξων ή τις προσφυγικές ροές, οι αθεϊστικές, αγνωστικικές ή αθρησκευτικές τάσεις των γηγενών Ελλήνων, η πλημμελής λειτουργία των Κατηχητικών σχολείων, η αυξανόμενη ευαισθησία για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα προσωπικά δεδομένα.

ΣΤ) Οι τάσεις της Ελληνικής εκπαίδευσης από το 2010 μέχρι το 2019.

Οι αντιλήψεις για τις πολυπολιτισμικές κοινωνίες ήταν κυρίαρχες στο δημόσιο διάλογο και στο Π.Ι. από το 2010. Πολλά μέλη του Π.Ι. -μετέπειτα Ι.Ε.Π.- μιλούσαν για την αναδιάρθρωση και εξευρωπαϊσμό Προγραμμάτων Σπουδών και άλλων μαθημάτων, συμπεριλαμβανομένου και του ΜτΘ.

Στο πλαίσιο αυτού του διαλόγου, η Διοίκηση της Π.Ε.Θ. πρότεινε στην Πολιτεία την εισαγωγή διπλού βιβλίου Θρησκευτικών, ενός «Ομολογιακού», για τα παιδιά των Ορθοδόξων και ενός εναλλακτικού μαθήματος με στοιχεία ιστορίας θρησκειών και πολιτισμού καθώς και ηθικής, για όλους τους άλλους μαθητές. (Περιοδικό Κοινωνία, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2010).

Το θρησκευτολογικό-διαπολιτισμικό- πλουραλιστικό μοντέλο θρησκευτικής αγωγής διαμορφώθηκε, εφαρμόστηκε πιλοτικά από το 2011, εγκρίθηκε με ΦΕΚ και μπήκε σε όλα τα σχολεία της χώρας από το σχολικό έτος 2016-17. Εκτιμώ ότι οι Θεολόγοι του συνδέσμου «Καιρός», οι οποίοι συνέβαλαν στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση των Π.Σ. του ΜτΘ επί εποχής Σύριζα, δεν διέκριναν ότι το «καράβι του ΜτΘ» είχε περίπου βρει τη ρότα του, την ισορροπία του και χρειαζόταν απλά βελτιώσεις και όχι αλλαγή πλεύσης, όπως επιχειρήθηκε.

Ζ) Η θέση της Εκκλησίας στο διάστημα 2010-2019 για τα Προγράμματα Σπουδών των Θρησκευτικών.

α) Η θέση της Ιεράς Συνόδου της Ιεραρχίας (Ι.Σ.Ι.)

Υποστηρίζουν ορισμένοι, όπως ο Στέφανος Ζάρκα κ.α. ότι η διοίκηση της Εκκλησίας παρείχε τη συναίνεσή της στην εκπόνηση και υλοποίηση των Π.Σ. του ΜτΘ που συντάχτηκαν επί Σύριζα. Η αλήθεια είναι ότι η Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας στην κρίσιμη συνεδρίασή της στις 27-6-2017 αποφάσισε: « Έτσι λοιπόν σήμερα δεν θα πούμε ότι εγκρίνεται ή απορρίπτεται το Νέο Πρόγραμμα Σπουδών, αλλά ότι η Ι.Σ.Ι. ενημερώθηκε από τα μέλη της Επιτροπής και τους ευχαριστούμε».

Από το καλοκαίρι του 2017 η Επιτροπή διαλόγου της Εκκλησίας δεν συνέχισε το διάλογο με την Πολιτεία. Τα αποτελέσματα από την εφαρμογή των νέων Α.Π. επέφεραν μεγάλη αναστάτωση και σύγχυση στους μαθητές, ιδιαίτερα των μικρότερων ηλικιών, πριν αυτά ακυρωθούν από το ΣτΕ. Οι περισσότεροι Μητροπολίτες της Εκκλησίας της Ελλάδας και της Κρήτης σε κληρικολαϊκές συνάξεις, παρουσία Θεολόγων, δασκάλων και γονέων μαθητών, απέρριπταν ο ένας μετά τον άλλων τα Π.Σ. Φίλη πριν αυτά ακυρωθούν από το ΣτΕ και ζητούσαν επιστροφή στα προγενέστερα Α.Π.Σ. (βλέπε και σχετική έρευνα του γράφοντος στο διαδίκτυο).

Το περιεχόμενο του μαθήματος χαρακτηρίστηκε ως «συγκρητιστική θρησκειολογία» και η ύλη «μη ιστορικά διαρθρωμένη» και «φορτική για τους μαθητές» (Ναυπάκτου Ιερόθεος). «Ο Χριστιανισμός συνεξετάζεται με έξι θρησκείες ως ποικιλία θρησκευτικών προσανατολισμών. Τα νέα Α.Π. αλλοιώνουν όλα τα θέματα της Ορθόδοξης πίστης» (ΠΕΘ). Η ύλη είναι δομημένη σε θεματικούς κύκλους, πράγμα που δημιουργεί μεγάλη σύγχυση στους μαθητές.

Έγιναν στο μεταξύ πολλές διαμαρτυρίες προς το Υπουργείο από την ΠΕΘ, από Μητροπολίτες, από συλλόγους γονέων. Έγιναν επίσης και προσφυγές στο ΣτΕ.

β) Οι πρωτοβουλίες του Μητροπολίτου Ναυπάκτου κ. Ιεροθέου

Το 2016 ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου κ. κ. Ιερόθεος παρουσίασε στη Διαρκή Ιερά Σύνοδο (Δ.Ι.Σ. στη συνέχεια) και στην Ι.Σ.Ι. τους άξονες μιας δικής του συμβιβαστικής πρότασης για το Περιεχόμενο του ΜτΘ.

Παραθέτω πολύ συνοπτικά τα βασικά σημεία της πρότασής του:

«1. Η βάση της προτάσεώς μου είναι να παραμείνουν ως βάση τα προηγούμενα σχολικά βιβλία. Σε κάθε βιβλίο κάθε τάξεως του ισχύοντος (προηγούμενου) Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών, από τις περίπου 30 ενότητες οι έξι από αυτές, ήτοι ποσοστό 20%, να αφιερώνονται στα άλλα Θρησκευόμενα και τις άλλες Ομολογίες σε σχέση με την θεματολογία τους. Αυτό, όμως, θα γίνεται προς το τέλος του βιβλίου, αφού προηγουμένως οι μαθητές, των οποίων η πλειοψηφία

ανήκει στην Ορθόδοξη Εκκλησία, θα αποκτούν βάσεις και μετά θα έχουν την δυνατότητα να επεκτείνονται σε άλλους θρησκευτικούς χώρους.

Ακόμη, αυτό θα βοηθήσει και τους μαθητές άλλων Θρησκευμάτων να αποκτούν γνώση του πολιτισμού της χώρας στην οποία διαβιούν, αφού μάλιστα αυτή η χώρα δεν τους περιφρονεί, διότι διδάσκονται και τα δικά τους θρησκευόμενα στο μάθημα των Θρησκευτικών.

2. Να χρησιμοποιηθούν ως εφαρμογές και τα καλά στοιχεία του νέου Προγράμματος Σπουδών (της Κυβέρνησης Σύριζα)».

Οι προτάσεις του κ. κ. Ιεροθέου, που προαναφέρθηκαν, παρουσιάστηκαν στη (Δ.Ι.Σ.) της Εκκλησίας της Ελλάδος και στους εκπροσώπους του Θεολογικού κόσμου (Ιανουάριο 2016) και αργότερα στη Σύνοδο της Ιεραρχίας (Μάρτιο 2016) με δυο διαδοχικές εισηγήσεις του. Η πρόταση αυτή εγκρίθηκε από όλους τους Ιεράρχες, από εκπροσώπους των δύο Θεολογικών Σχολών και από τη διοίκηση της ΠΕΘ. Μόνο η διοίκηση του «Καιρού» δεν υιοθέτησε τις προτάσεις του κ. Ιεροθέου, μολονότι, όπως εκτιμώ, βρίσκεται κοντά στις θέσεις του. Ο λόγος ήταν ότι εκείνη τη χρονική στιγμή πολλά στελέχη του «Καιρού» είχαν εμπλακεί στην επεξεργασία και παρουσίαση των «πολυπολιτισμικών-θρησκευοιολογικών» θέσεων και προγραμμάτων που προετοίμαζε η Κυβέρνηση του Σύριζα.

Η πρόταση του Ναυπάκτου Ιεροθέου είχε τη μεγαλύτερη δυνατή αποδοχή από το Θεολογικό κόσμο. Δυστυχώς η πρόταση αυτή δεν προωθήθηκε στην Πολιτεία, ούτε το 2016, ούτε αργότερα, ούτε το 2019 μετά την ακύρωση των Π.Σ. Γαβρόγλου, τότε που και η ΠΕΘ είχε την άποψη ότι έπρεπε να επανέλθουμε στα παλιά Α.Π.Σ. του ΜτΘ, έστω και για μια σχολική χρονιά.

Η) Οι λόγοι της ακύρωσης των Π.Σ. Φίλη και Γαβρόγλου

Με τις αποφάσεις του ΣτΕ 660/2018 και 928/2018 ακυρώθηκαν τα νέα Π.Σ. του ΜτΘ επί Υπουργίας Ν. Φίλη, με το βασικό σκεπτικό ότι με αυτά «φαλκιδεύεται ο επιβαλλόμενος από το Σύνταγμα σκοπός της ανάπτυξης της Ορθόδοξης Χριστιανικής συνείδησης των μαθητών, οι οποίοι ανήκουν στην επικρατούσα θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού».

Το ΣτΕ με τις αποφάσεις του 1749/2019 και 1750/2019, το Σεπτέμβριο του 2019, ακύρωσε και τα Π.Σ. Γαβρόγλου, που σχετίζονται με το ΜτΘ. Στις νέες ακυρωτικές αποφάσεις επαναλαμβάνονται περίπου οι ίδιες σκέψεις με τις οποίες το δικαστήριο είχε ακυρώσει και τα Π. Σ. Φίλη την Άνοιξη του 2018. Οι σκέψεις αυτές ακολουθούν.

Θ) Οι προτάσεις του ΣτΕ για το περιεχόμενο του ΜτΘ.

Το ανώτατο ακυρωτικό δικαστήριο με τις παραπάνω τέσσερις (04) αποφάσεις του πρότεινε στην Πολιτεία τα ακόλουθα: α) Να εκπονηθεί ένα **υποχρεωτικό** βασικό βιβλίο του ΜτΘ για τα παιδιά των Ορθόδοξων οικογενειών, για την «ανάπτυξη της ήδη διαμορφωμένης Ορθόδοξης Χριστιανικής τους συνείδησης». Αυτή «η Θρησκευτική αγωγή...δεν είναι επιτρεπτό να μεταβάλλεται σε δογματική ομολογία πίστεως ή πολλώ μάλλον σε κατήχηση...» (Σκέψη 18, απόφασης 1749/2019 ΣτΕ) β) Να εκπονηθεί από ένα υποχρεωτικό βιβλίο ΜτΘ για κάθε ένα «ευδιάκριτο τμήμα» μαθητών άλλου δόγματος ή θρησκείας και να διδάσκεται, εφόσον υπάρχουν τέτοια τμήματα στο σχολείο γ) Να εκπονηθεί ένα υποχρεωτικό, ισότιμο με το πρώτο και συναφούς περιεχομένου, βιβλίο για τους υπόλοιπους μαθητές (αθέους, αγνωστικιστές, καθώς και ετεροδόξους ή αλλοθρήσκους, που ζητούν απαλλαγή από το πρώτο και βασικό υποχρεωτικό βιβλίο και δεν πληρούνται οι αριθμητικές προϋποθέσεις να διδαχθεί το μάθημα των οικείων θρησκευτικών τους πεποιθήσεων). Από κύκλους του Υπουργείου Παιδείας πιθανολογείται ότι το συναφές μάθημα θα είναι «Ηθική». δ) Το ΣτΕ δεν εμποδίζει την Πολιτεία να περιλαμβάνει και εκπαίδευση «θρησκευολογικού χαρακτήρα» με πληροφορίες και γνώσεις και για άλλες, πέραν της Ορθοδοξίας, θρησκείες και δόγματα. Προτείνεται δηλαδή ένα ακόμη προαιρετικό βιβλίο θρησκευμάτων για όλους τους μαθητές, αν θέλει η Πολιτεία. Παρατήρηση: Η απαλλαγή από το βασικό ΜτΘ μπορεί να γίνει με την υποβολή της παρακάτω δήλωσης: «Λόγοι θρησκευτικής συνείδησης δεν επιτρέπουν τη συμμετοχή (μου ή του παιδιού μου) στο μάθημα των Θρησκευτικών».

Ι) Οι τρεις επιλογές που είχε η Πολιτεία από το 2019 και μετά.

Η Πολιτεία βρέθηκε το Σεπτέμβριο του 2019 σε ένα «τρίλημμα»: α) Τήρηση των αποφάσεων του ΣτΕ, β) Υλοποίηση των προτάσεων της Π.Ε.Θ. ή γ) Επιστροφή στα Α.Π.Σ. του 2003-2006, με ενδεχόμενη βελτίωσή τους. Δεν υπήρξε, νομίζω, άλλη πρόταση στο δημόσιο διάλογο. Ας αξιολογήσουμε τις τρεις επιλογές.

α) Η τήρηση των αποφάσεων του ΣτΕ.

Η ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας το Σεπτέμβριο του 2019 ίσως να θεώρησε ως πολιτική οπισθοχώρηση την επιστροφή στα παλιά Α.Π.Σ. Αποφάσισε να υιοθετήσει σταδιακά τις προτάσεις του ΣτΕ. Από το 2019 και μέχρι το τρέχον σχολικό έτος 2023-24 οι μαθητές όλων των βαθμίδων διδάσκονται μεταβατικά και αναθεωρημένα Π.Σ. της Θρησκευτικής Αγωγής.

Τον Ιανουάριο του 2023 εκπονήθηκαν τα Αναλυτικά Προγράμματα για τη

συγγραφή των νέων βιβλίων του βασικού υποχρεωτικού ΜτΘ για τα παιδιά των Ορθόδοξων. Το καλοκαίρι του 2023 έγινε η Προκήρυξη από το ΙΕΠ για τη συγγραφή των σχετικών βιβλίων. Εκκρεμούν πολλές αποφάσεις: Ποιος θα είναι ο χαρακτήρας, το Α.Π., οι διαδικασίες συγγραφής του «συναφούς» μαθήματος; Θα είναι «Ηθική» ή κάτι άλλο; Ποιο θα είναι το Α.Π. των άλλων βιβλίων για ετερόδοξους ή αλλόθρησκους; Ποιοι θα τα συντάξουν; Οι θρησκευτικές κοινότητες ή το ΙΕΠ; Ποιοι θα είναι οι συγγραφείς των βιβλίων; Που θα δοκιμαστούν; Πότε θα κυκλοφορήσουν; Ποια προβλήματα θα δημιουργηθούν στα εβδομαδιαία σχολικά προγράμματα των μικρών και μεσαίων σχολείων, κ.α. Θα υπάρξει και «πολλαπλό βιβλίο», το οποίο έχει ήδη θεσπιστεί, δίπλα στα πολλά βιβλία Θρησκευτικών για κάθε τάξη; Θα περάσουν πολλά χρόνια μέχρι να δούμε την πλήρη εφαρμογή των αποφάσεων του δικαστηρίου και την υλοποίησή τους από την Πολιτεία!

Ας δούμε τα πλεονεκτήματα των προτάσεων του ΣΤΕ:

Οι ορθόδοξοι μαθητές θα «αναπτύσσουν και θα καλλιεργούν την ήδη διαμορφωμένη Ορθόδοξη Χριστιανική τους συνείδηση» με μεγαλύτερη άνεση και εμπάθυση. Η χριστιανική αγωγή θα «εισαγάγει τους μαθητές και θα τους εξοικειώσει με την έννοια του ιερού, ως έγκυρης πρότασης νοηματοδότησης του βίου». Τα ίδια θα ισχύουν και για τους υπόλοιπους μαθητές που ασπάζονται άλλα δόγματα ή θρησκείες.

Τα μειονεκτήματα των προτάσεων του ΣΤΕ αναμένονται να είναι πολλά και δυσκολοδιαχειρίσιμα:

α) Όλοι οι μαθητές που θα διδάσκονται το «Ομολογιακό» τους μάθημα θα αποκτούν μια ελλιπή θρησκευτική παιδεία. Δεν θα μάθουν ποτέ για τα «δόγματα και τις θρησκείες» των υπόλοιπων συμμαθητών τους που βρίσκονται στο ίδιο σχολείο, που ζουν στην ίδια γειτονιά, που θα δραστηριοποιηθούν επαγγελματικά στην ίδια κοινωνία. β) Θα υπάρχει και μια δεύτερη κατηγορία μαθητών, αυτοί που θα ζητούν απαλλαγές από τα υποχρεωτικά «ομολογιακά» μαθήματα (άθεοι, αγνωστικιστές, κ.λ.π.), οι οποίοι διδασκόμενοι μια θρησκευτικά άχρωμη «Ηθική» θα αποκτούν μηδενική θρησκευτική παιδεία. Δεν θα γνωρίσουν ποτέ το φαινόμενο της θρησκείας, το οποίο αποτελεί βασικό στοιχείο του πολιτισμού κάθε λαού. γ) Οι διοικήσεις των σχολείων αναμένεται να αντιμετωπίσουν πολλά και δυσεπίλυτα προβλήματα. Με δεδομένο ότι το Θρήσκευμα των Ελλήνων πολιτών δεν αναγράφεται πουθενά στα ληξιαρχεία, στους τίτλους σπουδών, στα αρχεία των σχολείων, αναμένεται να ανακύψουν πολλά πρακτικά ζητήματα: Με ποια διαδικασία θα ανιχνεύουν οι διοικήσεις των σχολείων αν υπάρχουν «ευδιάκριτα τμήματα» του μαθητικού πληθυσμού που πρεσβεύουν το άλφα ή το βήτα δόγμα ή

θρησκευμα προκειμένου να διδαχθούν το άλφα ή το βήτα βιβλίο; Θα ανιχνεύουν τους μαθητές από τον τόπο καταγωγής ή από το χρώμα του δέρματος; Θα υπάρχει πάντα ο κίνδυνος να κατηγορηθούν για διακρίσεις ή ρατσισμό ή παραβίαση ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, τα οποία αποτελούν ποινικά αδικήματα. Τι θα γίνεται με τους a la cart θρησκευόμενους μαθητές, ορθόδοξους ή μη, που θα ζητούν κάθε χρόνο να αλλάζουν βιβλίο ανάλογα με τη δυσκολία του ή άλλες παραμέτρους; Τι θα γίνεται με τις ακώλυτες διαδικασίες απαλλαγών; Με την ευκολία που γίνεται η απαλλαγή από το βασικό μάθημα μπορεί να γίνει απαλλαγή και από το «ισότιμο μάθημα», που πιθανολογείται ότι θα είναι μάθημα «Ηθικής», με επίκληση λόγων, όπως η ασυμφωνία «φιλοσοφικών πεποιθήσεων», σύμφωνα με το άρθρο 2 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα δικαιώματα του Ανθρώπου (Ε.Σ.Δ.Α.) (Ε. Βενιζέλος, 2016).

Τί θα γίνεται με την απασχόληση των απαλλαγέντων μαθητών από το βασικό αλλά και από το ισότιμο μάθημα; Ο Δ/ντής δεν θα μπορεί να τους «απασχολεί με ευθύνη του», δεδομένου ότι τα περισσότερα σχολεία δεν έχουν ούτε γραμματέα ούτε επιστάτη, οι οποίοι να τον επικουρούν στο έργο του. Η λύση της μέχρι τώρα υποχρεωτικής παρακολούθησης «διαφορετικού διδακτικού αντικειμένου» είναι λύση «συνταγματικώς ανεκτή» (ΣτΕ) και ποτέ δεν περπάτησε. Κοντολογίς, ορισμένοι, όπως και στο παρελθόν, θα ζητούν απαλλαγές προκειμένου να έχουν ένα μάθημα λιγότερο! Έτσι θα έχουμε συχνά καταστρατήγηση της Συνταγματικής αρχής της ίσης αντιμετώπισης των μαθητών και της αρχής της ίσης προσπάθειας για απόκτηση τίτλων σπουδών, πράγματα που κατήγγειλε στη Βουλή η πρώην Υφυπουργός κ. Π. Χριστοφιλοπούλου (2010). Πώς θα επιλύονται τέτοια ζητήματα, όταν θα ανακύπτουν;

Το ΜτΘ κινδυνεύει να γίνει προαιρετικό για μεγάλες ομάδες μαθητών με απρόβλεπτες συνέπειες για θρησκευτικά αγράμματους ή θρησκευτικά ημιμαθείς μαθητές, για ορθόδοξους θεολόγους που δεν θα συμπληρώνουν εύκολα το ωράριό τους, για αδιόριστους που θα δυσκολεύονται περισσότερο να διοριστούν, για τις Ορθόδοξες Θεολογικές Σχολές, για την κοινωνία. Αν μάλιστα το συναφές υποχρεωτικό μάθημα θα είναι «Ηθική» και όχι μάθημα «θρησκευσιολογικό», θα διεκδικήσουν τη διδασκαλία του ΜτΘ και άλλες ειδικότητες εκπαιδευτικών, όπως φιλόλογοι, κοινωνιολόγοι, κ.α. Ας ξεχάσουμε το προαιρετικό «θρησκευσιολογικό» μάθημα, που προτείνει το ΣτΕ για όλους τους μαθητές, αν κρίνει η Πολιτεία τη θέσπισή του! Δεν υπάρχει χώρος για περισσότερες ώρες θρησκευτικών στα σχολεία.

Συμπερασματικά, η υλοποίηση των αποφάσεων του ΣτΕ θα απαιτήσει πολύ χρόνο και κόπο. Θα δημιουργήσει περισσότερα προβλήματα από όσα καλείται να λύσει.

Θα είναι ανεφάρμοστη σε μεγάλο βαθμό, ιδιαίτερα στα μικρά και μεσαία σχολεία. Οι προτάσεις του ΣτΕ αγνοούν σημαντικές πτυχές της σχολικής πραγματικότητας.

β) Η Υλοποίηση των προτάσεων της Π.Ε.Θ.

Η πρόταση της ΠΕΘ, η οποία κατατέθηκε στο Υπουργείο το 2010, βρίσκεται στον αντίποδα του status του ΜτΘ που ίσχυε μέχρι το Σεπτέμβριο του 2016. Οι ορθόδοξοι μαθητές θα έχουν το πλεονέκτημα «του Ομολογιακού μαθήματος» και όλοι οι υπόλοιποι ένα δεύτερο εναλλακτικό μάθημα με στοιχεία «ιστορίας Θρησκειών, πολιτισμού, ηθικής». Η εφαρμογή ενός τέτοιου προγράμματος θα ακυρώνονταν από το ΣτΕ με την πρώτη προσφυγή κάποιου αλλόδοξου ή αλλόθρησκου, ο οποίος θα ζητούσε απαλλαγή από το «κοινό-εναλλακτικό μάθημα» και θα απαιτούσε διδασκαλία αποκλειστική των «οικείων θρησκευτικών του πεποιθήσεων», σύμφωνα με τις πρόσφατες αποφάσεις του ΣτΕ που ακύρωσαν τα Π.Σ. Φίλη και Γαβρόγλου.

γ) Η Επιστροφή στα Α.Π.Σ. του 2003-2006, με ενδεχόμενη βελτίωσή τους.

Μετά την ακύρωση και των Π.Σ. Γαβρόγλου, η επιστροφή στα Α.Π.Σ. του 2003-2006 ήταν απαίτηση πολλών, ακόμη και της Π.Ε.Θ. για ένα μεταβατικό διάστημα. Η ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας το 2019 δεν έκανε το απαραίτητο τόλμημα. Έπρεπε, κατά τη γνώμη μου, η Πολιτεία να υιοθετήσει τα παλιά δοκιμασμένα Α.Π.Σ. του ΜτΘ. με ενδεχόμενες βελτιώσεις, όπως πρότεινε ο Ναυπάκτου Ιερόθεος ή και άλλοι. Ακόμη και σήμερα η επιστροφή στα Α.Π.Σ. του 2003 αποτελεί την καλύτερη λύση.

ΙΑ) Συμπεράσματα-Προτάσεις

Οι προαναφερθείσες τέσσερις αποφάσεις του ΣτΕ (δύο του 2018 και δύο του 2019) υπερτονίζουν «την ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης» των Ορθόδοξων μαθητών (άρθρο 16.2 Συντάγματος). Όμως, με την υιοθέτηση των αποφάσεων αυτών οι περισσότεροι μαθητές θα αποκτούν ελλιπή θρησκευτική συνείδηση και παιδεία και ορισμένοι μηδενική. Ισχυρότερο από τα άρθρα του Συντάγματος, που σχετίζονται με την ερευνώμενη θρησκευτική αγωγή, είναι το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος, που αναφέρεται στο δικαίωμα του καθενός να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του (Ε. Βενιζέλος, 2016). Η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, όμως, προϋποθέτει ολιστική γνώση του οικείου δόγματος (ή θρησκείας), αλλά και του συνολικού φαινομένου όλων των θρησκειών και επί πλέον κριτική στάση πάνω σ'αυτά. Από παιδαγωγική άποψη απαιτείται μια «συμπεριληπτική εκπαίδευση» και για το ΜτΘ για όλους τους μαθητές που φοιτούν

στο ίδιο σχολικό περιβάλλον.

Στην Ελλάδα, όσο ο αποκλειστικά ομολογιακός τόσο και ο αποκλειστικά Θρησκευολογικός χαρακτήρας της θρησκευτικής αγωγής αποτελούν ακρότητες ξένες προς τη γνήσια ορθόδοξη παράδοση (Χρήστος Βασιλόπουλος). Είναι ανάγκη, νομίζω, να επανέλθουμε στη χρυσή μεσότητα, στο «γνωσιολογικό-ιστορικό και πολιτιστικό» χαρακτήρα του ΜτΘ.

Αυτή η χρυσή μεσότητα μπορεί καλύτερα να επιτευχθεί:

α) Με την ισότιμη μεταχείριση όλων των Ελλήνων μαθητών από την Πολιτεία. Αυτό σημαίνει: i) Την άμεση κατάργηση του άρθρου 85, παρ 4 του Ν. 1566/85 που δίνει πλεονέκτημα στους μη ορθόδοξους μαθητές, όπως προαναφέρθηκε. ii) Με την προσπάθεια από μέρους της Πολιτείας να επιτύχει συμφωνία με την Τουρκία, έτσι ώστε «η συγγραφή των διδακτικών βιβλίων των Θρησκευτικών των μειονοτικών σχολείων της Θράκης να γίνεται από τοπικούς μουσουλμάνους Θεολόγους συγγραφείς, αναγνωρισμένου επιστημονικού κύρους» (Αντώνιος Χατζόπουλος, 2014), χωρίς την έγκριση του Υπουργείου Εξωτερικών της Τουρκίας και β) Με τη γενναία απόφαση για επιστροφή στα προϊσχύσαντα Α.Π.Σ. της περιόδου 2003-2006, με τις βελτιώσεις-προσθήκες σε κάθε βιβλίο Θρησκευτικών ύλης σχετικής με τα άλλα δόγματα και τις άλλες θρησκείες, όπως έχει προτείνει ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου κ. Ιερόθεος.

Επιστροφή στα προϊσχύσαντα Α.Π.Σ. με τις παραπάνω προϋποθέσεις σημαίνει «ένα και καλό βιβλίο» για το ΜτΘ σε κάθε τάξη, για όλους τους μαθητές, υποχρεωτικό για όλους, χωρίς δυνατότητα απαλλαγών, με βασικό κορμό την Ορθόδοξη Ελληνική και Χριστιανική Παράδοση. Ο χαρακτήρας του μαθήματος να είναι γνωσιολογικός-ιστορικός-πολιτισμικός. Να υπάρχει χώρος και για τα άλλα δόγματα και τις άλλες θρησκείες, ιδιαίτερα αυτές που υπάρχουν στη χώρα μας. Η ύλη κάθε δόγματος ή θρησκείας να είναι «διακριτή» και «ιστορικά διαρθρωμένη». Άλλωστε, «η θρησκευτική αγωγή...δεν είναι επιτρεπτό να μεταβάλλεται σε δογματική ομολογία πίστεως ή πολλώ μάλλον σε κατήχηση...» (Σκέψη 18, απόφασης 1749/2019 ΣτΕ). Από ένα τέτοιο βιβλίο, από ένα τέτοιο μάθημα, που παρέχει γενικές γνώσεις, που απαγορεύεται να στοχεύει στο βίωμα, στη μύηση, στην κατήχηση των μαθητών, γιατί να έχει τη δυνατότητα απαλλαγής ο άθεος ή ο αγνωστικιστής ή ο ετερόδοξος ή ο αλλόθρησκος;

Κατανοώ ότι σήμερα είναι πολύ δύσκολη η επιστροφή στα προϊσχύσαντα Α.Π.Σ. της περιόδου 2003-2006. Έχουν ήδη δρομολογηθεί διαδικασίες υλοποίησης αποφάσεων του ΣτΕ. Στην πλήρη λειτουργία του ΜτΘ -μετά από λίγα χρόνια-με τα πολλά βιβλία και τις πολλές αιτήσεις απαλλαγών, θα αρχίζουν να εμφανίζονται

τα οξυμμένα προβλήματα και οι δυσλειτουργίες στο χώρο των σχολείων. Τότε θα συνειδητοποιήσει η Πολιτεία το πρόβλημα, αλλά ίσως τότε να είναι αργά. Ο σοφός λαός μας λέει: «κάλλιον εστί το προλαμβάνειν ή το θεραπεύειν».

Πρέπει πρώτα να συνειδητοποιήσουν οι μάχιμοι Θεολόγοι και οι αδιόριστοι ότι είναι προς το συμφέρον τους να προωθήσουν την προτεινόμενη λύση. Οι ηγεσίες των συνδικαλιστικών ενώσεων των Θεολόγων (ΠΕΘ και Καιρού) έχασαν σε μεγάλο βαθμό τη διαπραγματευτική τους δύναμη, διότι με τις υπερβολές τους έγιναν μέρος του προβλήματος και οδήγησαν το ΜτΘ στην αγκαλιά και στην εποπτεία του ΣτΕ.

Θα πρέπει τα τοπικά Παραρτήματα των Θεολόγων της Π.Ε.Θ. ή και ανεξάρτητοι Θεολόγοι να αναλάβουν πρωτοβουλίες. Να επιτύχουν ευρύτερες συναινέσεις θεολογικο-εκκλησιαστικές, συναινέσεις με εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, με ενώσεις γονέων, με Δ/ντές σχολείων.

Η Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας μπορεί να βοηθήσει αποφασιστικά. Έχει στα συρτάρια της από το 2016 την πρόταση του Μητροπολίτη Ναυπάκτου κ. Ιεροθέου. Ίσως είναι καιρός να την προτείνει στην Πολιτεία για ενδεχόμενη υλοποίηση. Θα πρέπει οι μάχιμοι Θεολόγοι να συνεργαστούν με τη Διοίκηση της Εκκλησίας. Πρέπει να ενημερωθεί η νέα ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού καθώς και οι τομείς Παιδείας όλων των κομμάτων της Βουλής. Να παρατεθούν τα πλεονεκτήματα της προτεινόμενης λύσης συγκριτικά με αυτά της υλοποίησης των αποφάσεων του ΣτΕ και να πραγματοποιηθεί ένας διάλογος για τυχόν επανεκτίμηση του ζητήματος της Θρησκευτικής αγωγής στα δημόσια σχολεία.

MISSING_ARG_ACCESS_TOKEN